

KİMMER-İSKİTLERİN ORTA ANADOLU'DAKİ İZLERİ

Yazar:

Hacı ÇOBAN

...Geleceğin Fikirleri...

www.vizetek.com.tr

KİMMER-İSKİTLERİN ORTA ANADOLU'DAKİ İZLERİ

Yazar:

Hacı ÇOBAN

ISBN: 978-625-95494-8-4

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Sayın okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yayın Koordinatörü: Ferit RESULOĞULLARI
Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Abdulkadir EMİROĞLU
Baskı: Ankara | Aralık 2024

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizeteyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika No: 41575

Baskı: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA,

Tel.: 0 (312) 395 85 71

Matbaa Sertifika No: 47479

KIMMER-İSKİTLERİN ORTA ANADOLU'DAKİ İZLERİ

Yazar:
Hacı ÇOBAN

Ankara 2024

İÇİNDEKİLER

EKLER DİZİNİ	7
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	8
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11

1. BÖLÜM

KİMMER VE İSKİTLER'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI VE ÖN ASYA'YA GÖÇLERİ

1. KAVİMLER GÖÇÜ, KİMMER VE İSKİTLER'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI.....	26
1.1. KAVİMLER GÖÇÜ	26
1.2. KİMMER VE İSKİTLER'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI	40
2. KİMMER VE İSKİT ADLARI	41
2.1. KİMMER ADI.....	41
2.2. İSKİT ADI	49
3. KİMMER İSKİT MÜCADELESİ VE ÖN ASYA'YA GÖÇLERİ	53
3.1. KİMMER-İSKİT MÜCADELESİ	53
3.2. KİMMER VE İSKİTLERİN ÖN ASYA'YA GÖÇLERİ	55

2. BÖLÜM

ANADOLU'DA KİMMER VE İSKİTLER

1. ANADOLU'DA KİMMERLER.....	68
1.1. KİMMER-URARTULULAR	68
1.2. KİMMER-ASURLULAR	78
1.3. KİMMER-FRİGLER	84
1.4. KİMMER- LİDYALILAR.....	89
1.5. KİMMER-İYONLAR	99
2. ANADOLU'DA İSKİTLER	101
2.1. İSKİTLER-URARTULULAR	101
2.2. İSKİT-ASURLULAR	109
2.3. İSKİT-MED- PERSLER	114
2.4. İSKİT- LİDYALILAR.....	118

3. BÖLÜM

KİMMER VE İSKİTLER'İN ORTA ANADOLU'DAKİ İZLERİ

1. BULUNTU MERKEZLERİ.....	125
1.1. SİVAS.....	125
1.2. TOKAT.....	133
1.3. AMASYA.....	136
1.4. ÇORUM.....	143

1.5. YOZGAT	146
1.6. ANKARA	152
1.7. KIRŞEHİR	156
1.8. NİĞDE	160
1.9. NEVŞEHİR	161
1.10. KAYSERİ	162
1.11. KONYA	166
1.12. ESKİŞEHİR	167
2. KALINTI VE BULUNTU TÜRLERİ	169
2.1. KURGANLAR	169
2.2. SİLAHLAR	180
2.3. AT DONANIMLARI	187
2.4. DİĞER BULUNTULAR	192
KAYNAKÇA	195
EKLER	215

EKLER DİZİNİ

Harita 1: Kimmer –İskit Ülkeleri	215
Harita 2: İskit Coğrafyası.....	215
Harita 3: İskitlerin Göç Yolları	216
Harita 4: -Kimmer-İskitlerin Karadeniz'in Kuzeyinden Göçleri	217
Harita 5: Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları.....	218
Harita 6: Göç Yolları	219
Resim 1.İskit Tipi Ok Uçları ve Diğer Silahlar Sivas Müzesi.....	220
Resim 2. Mızrak ve Ok Uçları Tokat Müzesi	220
Resim 3. Ok Uçları ve Diğer Savaş Aletleri Tokat Müzesi	221
Resim 4. İskit Tipi Ok uçları, Amasya Müzesi	221
Resim 5. At Gemi Amasya Müzesi	222
Resim 6. Kemer Tokası, Amasya Müzesi.....	222
Resim 7. İmirler Kurganından Çıkarılan Kılıç Amasya Müzesi.....	223
Resim 8. Savaş Baltası/Kazması ve Balta sapı Amasya Müzesi.....	223
Resim 9. Süslü Hayvan Başları, Amasya Müzesi.....	223
Resim 10. Savaş Baltaları ve Hançerler, Amasya Müzesi	224
Resim 11. Orak Biçimli Savaş Aleti, Mızrak ve Ok Uçları. Çorum Müzesi.....	224
Resim 12. Mızrak ve Ok Uçları. Çorum Müzesi.....	225
Resim 13. İskit Tipi Ok Uçları Yozgat Müzesi.....	225
Resim 14. At Donanımı Takımı Parçası, Yozgat Müzesi.....	226
Resim 15. İskit Tipi Ok Uçları, Kırşehir-Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi.....	226
Resim 16. İskit Tipi Ok Uçları Kırşehir-Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi.....	227
Resim 17. Orak Biçimli Savaş Aletleri, Ok ve Mızrak Uçları, Kırşehir-Kaman Kalehöyük Arkeoloji Müzesi.	227
Resim 18. Hançerler, Eskişehir Müzesi.....	228
Resim 19. Hançerler ve Kılıç, Eskişehir Müzesi.....	228
Resim 20. İskit tipi Ok Uçları, Eskişehir Müzesi	228
Resim 21. Mızrak Uçları, Eskişehir Müzesi	229
Resim 22. Av Sahnesini Hatırlatan Metal Kemer parçası, Eskişehir Müzesi	229
Resim 23. At gemi, Eskişehir Müzesi.....	229
Resim 24. Hayvan Motifleriyle Süslü Seramik Parçaları, Eskişehir Müzesi.....	230
Resim 25. Hayvan Motifleriyle Süslü Seramik Parçaları, Eskişehir Müzesi.....	230
Resim 26. Hayvan Motifleriyle Süslü Seramik Parçaları, Eskişehir Müzesi.....	231

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
AJA:	American Journal of Archaeology
Ans:	Ansiklopedi
ARAB:	Ancient Record of Assyria and Babylonia
AST:	Araştırma Sonuçları Toplantısı
A.Ü.D.T.C.F.D:	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz:	Bakınız
Bt:	Bilinmeyen Tarih
C:	Cilt
C.Ü:	Cumhuriyet Üniversitesi
Çev:	Çeviren
KST:	Kazı Sonuçları Toplantısı
MTA:	Maden Tetkik Arama Enstitüsü
S:	Sayı
s.:	Sayfa
SBED:	Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
TAD:	Türk Arkeoloji Dergisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TTKB:	Türk Tarih Kurumu Bildirileri
TÜBAR:	Türklük Bilimi Araştırmaları

ÖNSÖZ

Anadolu; dünya üzerinde bulunduğu coğrafi konumunun gereği olarak siyasi, askeri bakımdan stratejik öneme sahip olmanın yanında coğrafi şartların sağladığı iklim özellikleri, ekonomik özellikler gibi birden çok avantaja sahip bir bölge olmuştur. Bu özellikleri dolayısıyla da Anadolu tarih boyunca insanların yerleşmeleri ve yurt edinmeleri için cazibe merkezi haline gelmiştir. Eski Çağ'ın bilinen dünya karaları olan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geçiş noktasında olması bu bölgelerde meydana gelen yüksek medeniyet unsurlarından etkilenmesine vesile olurken, medeniyet merkezleri arasındaki geçişler ve göçler içinde bir köprü vazifesi üstlenmiştir. Bu özelliği dolayısıyla kavimlerin adı geçen bölgeler arasındaki her türlü iletişimde etkin rol oynamasına ve her kavimde hâkim olabilmek için çaba sarf etmesine sebep olduğu anlaşılmıştır. Tarihte birçok kavim bu doğal köprüden geçerek başka bölgelere göç ederken birçoğu da bu coğrafyaya yerleşerek çok farklı medeniyetlerin gelişmesine vesile olmuştur.

Türklerin tarihleri boyunca genel hatlarıyla Orta Asya ilk yurtları olarak bilinmektedir. Ancak Türkler bu coğrafyada yerleşip kalanlarının varlığı bilinmesine rağmen tarihin her döneminde çeşitli sebeplere dayalı göçlerle dünyanın dörtbir yanına dağılarak farklı coğrafyalarda farklı isimler altında siyasi teşekküller oluşturmuşlardır. Bu özellikleri dolayısıyla birçok kavimle de karşılaşmak, mücadele etmek, karışıp kaynaşmak sayesinde hem kendi kültürlerini onlara tanıtmışlar hem de onların kültürlerinden etkilenerek gelişmiş kültürler oluşturmuşlardır. Türklerin tek bir coğrafya ile yetinmeyerek hareketli olması tarihlerinin de incelenmesini zorlaştırmıştır.

Tarih boyunca birçok uygarlığın sanat ve kültürel açıdan etkisinde kalan Anadolu'da atlı göçebe kavimler Kimmer ve İskitler'in özellikle Demir Çağı'nda gösterdikleri etkinlikler yazılı kaynakların yanında yazısız buluntulardan da anlaşılmaktadır. Bugüne kadar yapılmış sistemli kazılarda elde edilen materyaller veya yüzey araştırmalarıyla ele geçirilenler veyahut da satın alma yoluyla müzelerimize kazandırılan göçebe sanat unsuru kalıntılar çalışmamızın gelişmesinde dikkate alınarak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Bizim çalışmamızda konumuz gereğince Anadolu'da Demir Çağı'nda etkin olmuş Türk kavimlerinden ikisi olan Kimmer ve İskitler'in varlığı, Anadolu'daki iz ve etkileri yazılı ve arkeolojik delillerden hareketle araştırmak ve özellikle de Orta Anadolu'daki izleri konusunda yazılı kaynaklardan komşu kavimlerle ilişkilerinden ve müzelerimizdeki arkeolojik kalıntılardan yararlanılarak açıklanmaya çalışıldı.

Çalışmamızın ana konusunu atlı göçebe kavimler zümresi içinde değerlendirilen Kimmer ve İskitler'in Anadolu'da varlıkları ve Orta Anadolu'daki izleri oluşturmaktadır. Birinci bölümde Kimmer ve İskitler'in ortaya çıkışları ve Ön Asya'ya göçleri, kavimler göçü ve Kimmerlerle İskitler'in tarih sahnesine çıkışları, Kimmer ve İskit adlarının farklı dil ve yazılı kaynaklarda geçtiği hali, Kimmerlerle İskitler'in mücadeleleri ve Ön Asya'ya göçleri ele alındı. Kimmerlerle İskitler'in mücadeleleri ve Ön Asya'ya göçleriyle de ilk bölüm tamamlanmıştır. İkinci bölümde Kimmerler'in ve İskitler'in Anadolu'da etkin oldukları dönemde karşılaştıkları Anadolu kavimleriyle ilişkilerini Anadolu'da Kimmerler, Anadolu'da İskitler olarak ayrı ayrı açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Kimmer ve İskitler'in Orta Anadolu'daki izleri konusunu buluntu merkezleri ve buluntu türleri anabашlıkları altında incelenmiştir. Buluntu merkezleri konusunda Orta Anadolu'nun Karadenizle bağlantısındaki şehirlerimiz Tokat, Amasya, Çorum illerinden başlayarak Orta Anadolu şehirlerini doğudan batıya doğru yazılı kaynaklar, müze verileri ve kazılarda ele geçen buluntulardan hareket ederek inceleyip Kimmer ve İskit etkisi olabilecek izleri tespit edilerek açıklanmıştır. Son bölümdeki buluntu türleri konusunda ise Kimmer ve İskitler'in Anadolu özellikle Orta Anadolu'daki arkeolojik kalıntılarını ele alarak örnek fotoğraflarla çalışmamız tamamlanmıştır.

“Çalışmamızın başlaması ve gelişiminde katkılarından dolayı Prof.Dr. İlhami DURMUŞ ve Dr.Selim PULLU hocalarıma emekleri ve katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.”

Bu kitap Prof. Dr. İlhami DURMUŞ Danışmanlığında hazırlanmış olan "Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Kitapta Eskiçağ da Anadolu'daki Atlı Göçebe Türklerden Kimmer ve İskitlerin varlığı açıklanmıştır.

Hacı ÇOBAN

GİRİŞ

Anadolu coğrafyası eski kara kütleleri olarak bilinen dünyanın en eski kıtaları, Asya-Avrupa ve Afrika'nın birbirlerine iyice yaklaştıkları bölgede yer alır. Anadolu yarımadasının büyük çoğunluğu Asya'da, Asya kıtasının güneybatı ucunda bulunur. Bu konumu ile Eski Türk Anayurtları olan Orta Asya ile de bağlantılıdır. Yani Türk Dünyası'nın coğrafi bir parçasını teşkil eder. Anadolu'nun devamı olmak üzere Trakya yarımadası dolayısıyla da Türkiye, hem Asya ve hem de Avrupa ülkesidir. Anadolu'nun Ortadoğu sınır bağlantısı Afrika kıtası ile de temasını sağlamıştır¹.

Üç kıta arasında bütün yönleri birbirine açar ve kapatabilir. Türkiye üzerinde kurulan her siyasi oluşum ve bu oluşumdaki değişiklik tarihte de günümüzde de dünya ve bölge güçleri için etkin ve önemli olmuştur².

Türkiye, Afrika'nın kuzeyi, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın batısında yer alan coğrafi konumuyla, bu üç kıtanın kesişme, birleşme, karşılaşma, geçiş ve çatışmalarında bir kavşak noktası olmuştur. Tarih boyu milletlerin, kültürlerin ve medeniyetlerin karşılaştığı, buluştuğu, kaynaştığı ve hatta çatıştığı, çok zengin nimetlere, çok yönlü avantajlara ve imkânlarla sahip tarihî derinlik ve geniş kültürel zenginliğiyle bir çekim merkezi hâline gelmiş müstesna bir coğrafya ve stratejik bir ülkedir³.

C.W.Ceram; Anadolu'ya Küçük Asya (Asia Minor) adını verenlerin burasının, büyük Asya'ya benzediğini bu kıtanın uzantısı ve aynı zamanda bir modeli olduğunu vurgulamak istediklerini belirtir. Eskiler, büyük Asya'nın kuzey ve doğu sınırlarını bilmediklerinden böyle bir benzetmeye kalkmış olmalıdır. Aslında bu tam bir Asya kıtası modeli değildir diyerek de görüşünü açıklamıştır. Aynı zamanda Anadolu'da yerleşen köylülerin kullandığı kerpiç duvarlı evlerin çirkin ve dayanıksız olduğunu en fazla 20 yıl dayanabildiğini ve sıcakta bel verip eğildiğini yağmurda da yıkıldığını bunun üzerine yenilerinin yapıldığını arkeolojik tabakalarında bu şekilde meydana geldiğini iddia etmiştir⁴.

Anadolu platosu Hint-Avrupa kavimlerinin, (Luviler, Frigler, Yunanlılar örneklerindeki gibi) Trakya ve İstanbul Boğazı'nı batıdan doğuya göç ederek batı ve güney Anadolu'ya yerleşmeleri, İran'dan kalkan göç dalgasının üç kez

- 1 Ramazan Özey, " Türkiye'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği neden önemlidir?.", *aylık strateji ve analiz e- dergisi*, sayı.9, Ekim 2003, s.2.
- 2 Suat İlhan, *Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası*, Atatürk yüksek kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999, s.3.
- 3 Mustafa Bıyıklı, "Bir Merkez Dünya Olarak Afriavrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Orta Doğu", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, yıl- 5, Sayı 10, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, Eylül 2007, s.35.
- 4 C.W.Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, çev. Esat Nermi Erendor, 3.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s.11.

doğudan batıya göçlerle Küçük Asya'dan geçip doğu Avrupa'ya kadar ilerlemeleri; Arapların güneyden kuzeye göçlerinin Anadolu'ya ulaşması, Türklerin Orta Asya'dan Balkanlara buradan geçmesi örneklerinde olduğu gibi Anadolu hem denizden gelen hem de karadan gelen kavimler için köprü olmuştur⁵.

Coğrafi konumu dolayısıyla Türkiye, batıdan Avrupa kültürü, kuzeyden Rus kültürü, doğudan Asya kültürü ve güneyden Afrika ve Arap kültürü ile bağlantılıdır. Bu yüzden Türkiye, aynı zamanda dünya kültürlerinin kesişme noktasında bulunur⁶.

Anadolu'nun Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları ve dolayısıyla da Mezopotamya, Mısır, Akdeniz medeniyetleri gibi eski batı ve doğu medeniyetleri arasında geçiş noktasında bulunması sebebiyle bir köprü vazifesini üstlendiğini kabul etmek gerekmektedir. Bu özelliği Anadolu medeniyetinin oluşumuna da önemli oranda etki yapmıştır⁷.

Asya ile Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi üstlenen Anadolu, coğrafi özellikleri ve zengin doğal kaynakları sayesinde en eski devirlerden itibaren çok farklı, birbirinden çoğu zaman habersiz ve aynı zamanda birbirinden bağımsız Anadolu'nun ayrı köşelerinde yaşamış toplumların farklı gelişim süreçleri geçirmelerine de imkân sağlamıştır. Bu özelliği sayesinde Anadolu'yu bölgesel uygarlıklar ülkesi olarak tanımlamak da mümkündür⁸.

Anadolu ve çevresi tarih öncesi devirlerden başlamak üzere çeşitli kavimlerin göç ettiği bir kültür coğrafyası olmuştur. Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda olması, doğu-batı, kuzey-güney yönlerinde birçok kültür coğrafyasının merkezinde bulunması, çeşitli yol ve geçitlerle Anadolu'ya ulaşabilmesi bu kültür çevresinin erken devirlerden başlamak üzere göç almasını mümkün kılmıştır. Anadolu'nun göç almasında hem yerleşik hayat hem de konargöçer hayat açısından uygun coğrafyalara sahip olmasının etkisi vardır. Doğu Anadolu yüksek yaylası hayvancılık açısından ön plana çıktığı gibi Orta ve Batı Anadolu'da ziraat için insanlara imkân sunmuştur. Hatta yerüstü kaynakları ve ikliminin yanı sıra yeraltı kaynakları da aranan ve yaşamak için arzulanan bir kültür coğrafyası olmasına zemin hazırlamıştır⁹.

Anadolu, İran platosunun devamı olarak Asya'dan batıya doğru uzanan dünyanın en önemli doğal ve tarihsel yollarının kavşak noktasında bir yayladır. Dağ sıralarıyla çeşitli kültürel özelliklere sahip yörelere ayrılmıştır. Bunlar

5 Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Popüler kitapları, 20. Basım, Ankara 2007, s.2-3.

6 R. Özey, (2003), a.g.m., s.5.

7 Füzüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK. Basımevi, 3.baskı, Ankara 1991, s.1.

8 Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, 3.basım, İstanbul 2003, s.1.

9 İlhami Durmuş, "Sakalar ve Hunlar Döneminde Anadolu'da Türk Varlığı", *Eski Önasya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, Editör, Zekeriya Türkmen, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2008, s.98.

zaman içerisinde farklı etnik grupların yaşadığı farklı coğrafi adlar taşıyan bölgelere dönüşmüştür¹⁰.

Kuzeydeki ve güneydeki sıradağlar ile doğudaki yüksek dağlar Anadolu'da kapalı bölgeler oluşturmuş ve farklı uygarlıkların oluşmasına ve bu uygarlıkların bazen doğu bazen de batı dünyasına bağlı gelişmesine vesile olmuştur¹¹.

Denizlerle çevrili Anadolu'da, birçok kıyı uygarlığı da meydana gelmiştir. Boğazlardan tarih boyunca batıdan doğuya, Avrupa'dan Asya'ya olduğu gibi, bunun aksine, doğudan batıya da göçler yaşanmıştır¹².

Anadolu'nun yeryüzü şekilleri kavimlerin doğudan batıya ve batıdan doğuya geçişlerini kolaylaştırırken kuzeyden güneye veya güneyden kuzeye göçlerini zorlaştırmıştır¹³.

Ege ve Marmara bölgeleri ile Çanakkale ve İstanbul Boğazları birçok kavmin defalarca geçip iç bölgelere girmesine imkân sağlamıştır. Doğu Anadolu'da ise Fırat ve Aras başta olmak üzere akarsular çok rahat olmasa da ulaşımaya yardımcı olmuştur. Ancak İç Anadolu'dan güney ve kuzeye ulaşım sayılı geçitler aracılığı ile mümkün olmuştur¹⁴.

Eski Çağ'da dünyanın en eski doğal ve tarihi yolların kavşağındaki Anadolu'ya binlerce yıldan beri farklı kökenden halklar göç ederek yerleşmelerine rağmen zamanla yerli Anadolu karakteri kazanmışlardır¹⁵.

Eski Çağ tarihi incelendiğinde, Anadolu'nun kesintisiz olarak farklı medeniyetlere beşiklik yapmış olduğu görülür ve bu medeniyetlerin tamamına "Anadolu Medeniyetleri" denir¹⁶.

E. Akurgal'a göre Anadolu'nun Asya ile Avrupa arasında yer alması burasını dünyanın uygarlıklar mozaigi haline getirmiş, Anadolu'da bütün tarih boyunca dilleri birbirinden tamamıyla farklı topluluklar bir arada yaşamıştır. Uygarlıkların beşiği olan Anadolu, Türklerin gelişi ile aşamalı olarak bir kültür ve mekân birliğine doğru yönelmiştir¹⁷.

Anadolu konumu gereği her dönem insanlar için çekici bir coğrafya olmuştur. İlk insanın Anadolu'ya geldiği yaklaşık bir milyon yıldan bu yana

10 Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in tarihi coğrafyası", *Atatürk Üni.Sos.Bil.Enst.Dergisi*, C:8, S.2, Erzurum 2006, s.130.

11 Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları,8.baskı,İstanbul,2003,s. XIV-XV-XVI.

12 Hasan Bahar, *Eski Çağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, 1.baskı, Konya 2010, s.177.

13 F.Kinal, (1991), a.g.e., s.5,8.

14 F.K. Kienitz, *Büyük Sancağın Gölgesinde*, Çev. Seyfettin Halit Kakinç, Tercüman 1001 Temel Eser ,(Tarihsiz) s. 29 vd.

15 Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi coğrafyası I*, TTK. yayınları,1.baskı Ankara,2007,Önsöz, s.VII.

16 R. Özey, (2003), a.g.m., s.15.

17 E. Akurgal, (2003) a. g. e., s. XVII-XVIII.

sürekli iskân edildiği ve kültür tarihi içinde de önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu yarım adası ilk insanın dünyaya yayılımında ve özellikle Avrupa'ya geçişinde zorunlu bir köprü olmuştur¹⁸.

Anadolu ya da Küçük Asya adıyla bilinen bölge, Güneydoğuda Suriye ve Mezopotamya, kuzeybatıda ise Avrupa'yla komşu olduğundan, birçok halkın saldırısına uğradığı gibi, birçoğunun yerleşmesine ve yeni yönetimlerin oluşmasına şahit olmuştur¹⁹.

Anadolu bozkırdan bir halıya benzemektedir. Buradan çok sayıda ve çeşitli kavimler geçmiştir. Bu kavimler, Eski Çağlar'ın başlarından M. Ö. 4. bin yıla kadar hep birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bir tanesi hariç uzun süre ayakta kalabilecek büyük devletler de kuramamışlardır²⁰.

Anadolu coğrafyasının tarihi süreci; yan yana yaşayan halklar iç içe geçmiş sanatlar, yüksek düzeyde bir yaşam, toprak katmanları gibi, üst üste bir potada yoğrulmuş kültürler, bilimler, üstün düşünceler yaratan insanların ortak oluşturduğu on binlerce yıllık bir uygarlığın öyküsünden ve aynı zamanda bu toprakları besleyen göçlerle yoğrulan halkların her türlü faaliyetlerinden oluşur²¹.

Anadolu çağdaş arkeolojinin verileri ve yaklaşımıyla, açık müzedir. Anadolu'nun kendi içindeki farklı uygarlıkların birbirini etkilediği hem de komşularını etkilediği ve onlardan etkilendiği kabul edilmelidir. Bu özellikleriyle Anadolu, kendi içinde oluşan yerel kültürler ile göçle gelenlerin oluşturduğu ortak bir kültürün ürünüdür²².

Paleolitik Çağlar'dan itibaren yerleşimin başladığı ve günümüze kadar da kesintisiz devam ettiği anlaşılan Anadolu kültürel açıdan olduğu gibi ırk bakımından da zengin bir potansiyele sahip olmuştur. Anadolu'da Akdeniz ırkı, Alpin ırkı ve Denarik ırkı özelliklerinin örneklerine rastlanmıştır²³.

İ. Z. Eyuboğlu; bir uygarlığın anlaşılması önce toprağı tanımaya bağlıdır, uygarlıklar toprakla açıklanabilir. Toprak uygun nitelikte olmazsa, uygun doğa ortamı bulamayan insan uygarlıkları geliştiremez²⁴ demektedir.

18 Mehmet Özdoğan, "Anadolunun Tarih Öncesi, Paleolitik Çağ, İlk Adımlar", *Arkeo Atlas Dergisi* 2011/01, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. Editör: Necmi Karul, İstanbul, 2011, s.30.

19 J.G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınları, 2.baskı, Ankara 2009, s.11-14.

20 C.W.Ceram, (1992), a.g.e., s.12-13

21 Zeki Büyüktanır, *İnsan sevgi Anadolu*, Sam Yayınları, 2.Basım. Ankara 1995, s.4-7.

22 Ş. Sedef Çokay-Kepçe, "Anadolu Arkeolojisinde Ortak Kavram, Ortak Dil Kullanımı Üzerine," *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı:29, İstanbul Ocak 2010, s.2-3,

23 Metin Özbek, "Anadolu'da Irkların Tarihsel Gelişimi", *XI.TürkTarih Kongresi*, C.:1, 5-9 Eylül Ankara 1990, s.62.

24 İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, 3.basım, İstanbul 1997, s.24.

Çalışmamızda bu amaçla önce Anadolu toprağını tanıtmakla işe başlamanın uygun olacağı düşünüldü. Konumuz gereği Orta Anadolu'yu da ayrıca tanıtmak uygun görüldü.

Orta Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası

Dünya haritasını göz önüne alarak genel incelemede, Türkiye; Asya-Avrupa-Afrika ülkelerinin kesişme noktasında yer almaktadır. Bundan dolayı da Türkiye; kıtalar arası bir kavşak, köprü ya da geçiş ülkesidir. Adı geçen kıtaların her üçünün de etki alanındadır. Afrika'nın etkileri Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine, Asya'nın etkileri Doğu ve Orta Anadolu bölgelerine, Avrupa'nın etkileri Marmara ve Batı Anadolu bölgelerine kadar sokulur ve bu üç kıtanın etkileri ülkenin ortasında adeta birbirine kavuşur²⁵.

Eski Anadolu tarihi için Orta Anadolu'da yaşayan kavimler Anadolu medeniyetinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle M. Ö. III. ve M. Ö. II. bin yıllardan itibaren Orta Anadolu'da yaşayan kavimler meydana getirdikleri medeniyet ile Eski Çağ'ın Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinin yanında gelişen Akdeniz medeniyetinin bir parçası olmayı başarmışlardır²⁶.

Orta Anadolu bölgesinin yükseltisi nispeten fazla olmasına rağmen, çok dağlık olmayan plato özelliği taşır. Bu özelliğinden dolayı, Türkiye'nin can damarı olan verimli ovalara sahiptir²⁷.

Bitki coğrafyacılarının çoğu Orta Anadolu'yu Orta Asya step ve çöl şeridinin, yani İrano-Turanien floristik bölgesinin en batı sınırını oluşturduğu kanaatindedirler. Florasına da bu yüzden İrano-Turanien floristik elementleri ve Anadolu endemik türleri egemendir²⁸.

İnsanın yeryüzündeki ilk günlerinden başlayarak günümüze kadar edindiği bilgi birikimi, deneyimleri ve davranış biçimlerine bağlı olarak oluşturduğu sosyo-ekonomik ve kültürel ortam, insan faaliyetlerinin durumuna ve gelişmişlik düzeyine göre yeryüzünde yerleşilen coğrafyaların farklı nitelikte bölgelere ayrılmasını sağlamıştır²⁹.

İnsanların içinde yaşadıkları, coğrafi bölgelerin özellikleri uygarlıkların oluşumunda çok etkilidir. Coğrafi bölgenin iklimi, bitki örtüsü, yüzey şekilleri, madenleri en eski çağlardan beri insanları etkilemiştir. Özellikle akarsular

25 R. Özey, (2003), a.g.m., s.4.

26 F.Kınal, (1991), a.g.e., s.3,4.

27 R. Özey, (2003), a.g.m., s.9.

28 A.Rıza Çetik; *Türkiye Vegetasyonu: I İç Anadolu'nun Vegetasyonu ve Ekolojisi*, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Yayınları, Konya 1985, s.13.

29 Ali Özçağlar, 'Türkiye'de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerindeki etkileri', *A.Ü. D. T. C. F. Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (1), 3-18, Ankara, 2003, s.4-6.

ve madenler bölgede yaşayan insanların medeni gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır³⁰.

Eski Anadolu tarihi içinde Orta Anadolu ve çevresinde kurulan medeniyetler, Anadolu Medeniyeti'nin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Kızılırmak Havzası ile Tuz Gölü arasında kalan bölgedeki yüzlerce höyük, bu bölgenin M. Ö. III. ve II. bin yıllarından itibaren yoğun bir iskâna sahip olduğunu gösterir. Erciyes'in etrafında kapalı bir havza olması Orta Anadolu'nun, güvenli bir iskân bölgesi olmasında etkili olmuştur³¹.

Anadolu ve Orta Anadolu yüksek yayla özelliklerine sahiptir. Burada toprak insan davranışlarına yön vermiş, adeta onları kendisine benzetmiştir³². Orta Anadolu, kuzey ve güneyinde yer alan iki platodan meydana gelir. Kuzeydeki plato, Sakarya Havzası'nı, Ankara'yı, Hatti'nin çekirdeğini oluşturan Kızılırmak kavsindeki Çorum, Amasya, Yozgat, Tokat ve Sivas illerinin büyük bir kesimini içine alır. Güneydeki plato, Tuz Gölü Havzası'ndaki Konya, Afyon, Niğde ve Nevşehir illeri ve Konya Ovası topraklarından ibarettir. Orta Anadolu platosu, kuzeyde Bithynia, Paphlagonia ve Karadeniz bölgesi, kuzeybatıda Mysia bölgesindeki dağlar ve güneyde Lykia, Pamphylia ve Kilikia boyunca uzanan Toroslar ile kuşatılmıştır³³.

Orta Anadolu'dan kuzey ve güneye ulaşım zorlu bir yapıyı gerektirmektedir. Kuzeyde Kuzey Anadolu dağları ile güneyde sarp Toroslar, sadece birkaç geçit aracılığı ile Orta Anadolu'dan Kuzey ve Güney Anadolu'ya ulaşımına izin vermektedirler. Orta Anadolu yaylaları deniz seviyesinden ortalama olarak 800 ile 1000 metre yükseklikte bulunan bitki örtüsü ve hayvanlarıyla, kuru step ikliminin görüldüğü denizden uzak, her şeyiyle tipik bir step ülkesi özelliğine sahiptir. Orta Anadolu bu karakteristik özelliği ile Atlı yayla insanının dünyasıdır. Atlı yayla insanı alışılmışın dışında, Nil Ovası ve Mezopotamya insanına benzemeyen, sert, hürriyetine düşkün ve diğerlerine göre daha mağrur bir insandır³⁴.

F. K. Kienitz'in gözüyle gördüğü ve vurguladığı gibi Orta Anadolu gerçekte Atlı göçebe yayla insanının yaşamasına uygun bir coğrafyadır. Ancak bu konuya geçmeden önce Anadolu'daki tarihi süreci Atlı kavimlere kadar kısaca özetlemek uygun olacaktır.

30 Güngör Karauğuz, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Sel. Üni.Sos. Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2000, s.36.

31 Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Tarihi (En Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar)*, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1993, s.1.

32 C.W.Ceram (1992),a.g.e., s.12, 13.

33 Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, çev. Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, 1.basım, Ankara, 2007, s.196 .

34 F.K..Kienitz, a.g.e., s.28vdd.

Anadolu'da Tarih Öncesi (Prehistorik) Yerleşmeler

Anadolu'daki en eski yerleşim izleri Paleolitik Çağ'a kadar uzanır³⁵. Anadolu'nun önemli bir kısmında Paleolitik istasyonlar tespit edilmiştir³⁶. Anadolu'da insanlar tarafından yapılan ilk taş aletlerin günümüzden 600.000 yıl önce yapıldığı anlaşılmıştır. Taş Çağı'nın en erken dönemi dördüncü jeolojik dönem olarak bilinen ve insanların yaşaması için şartların uygun olmaya başladığı dönemi de içine alan Paleolitik Çağ M. Ö. 600.000'den başlar³⁷.

Anadolu'nun en eski Paleolitik Çağ yerleşmesi izi olarak Gaziantep yakınlarında Dülük köyünün Keber tepesindeki mağarada M.Ö.600.000 yıllarına tarihlenen kalıntılar tespit edilmiştir³⁸.

İkinci eski yerleşme olarak da İstanbul Küçükçekmece Gölü kuzey ucundaki Yarım Burgaz mağarasında da günümüzden 400 bin yıl öncesine tarihlenen insan ve hayvan fosillerine rastlanmıştır. Yarımburgaz'dan hemen sonra Antalya'nın 27 km. kuzey batısındaki Karain mağarası gelmektedir, burada bulunan insan ve hayvanlara ait kemikler ve çakmaktaşı aletler M.Ö.50.00 -15.000 yılları arasına tarihlenen erken dönem hakkında bilgiler sağlar³⁹.

Anadolu'nun doğu (Kars), batı (İstanbul), kuzey (Samsun) bölgelerinde Orta Paleolitik Çağ'a ait aletler bulunduğu halde, bugün için gerçek Orta Paleolitik kalıntıların daha ziyade, Orta Anadolu'nun Yukarı Sakarya yörelerinde, Güney Anadolu'nun da Antalya çevresinde ve kısmen Güneydoğu Anadolu'nun kuzeybatı (Malatya, Elazığ) toplandıklarında görülmektedir⁴⁰.

Orta Paleolitik Çağ'a ait (günümüzden önce 92.000–110.000) yıllarına tarihlenen ve Üst Paleolitik denen bu dönemin son evresine ait çeşitliliği artıran buluntular ele geçmiştir⁴¹.

Yarımburgaz, Karain, Beldibi, Belbaşı ve Öküzini dışında Kars yakınlarında Camuşlu, Elazığ yakınlarında Küllününini, Gaziantep'te İkizini ve Dülük vadisindeki Şarklı Mağara; Antakya'da Kanal, Üçağızlı Tıkalı ve Merdivenli; Diyarbakır'da Malikli; Isparta'da Kapalıin; Antalya yakınlarında da Kızılin, Gavurini ve Çarkini; Güneydoğu Anadolu'da Adıyaman yöresindeki Şhremuztepe ve Pirun ile Antakya'da Altınözü ve Şenköy Alt, Orta ve Üst Paleolitik Çağlara ait buluntu veren merkezler arasındadır. Ankara'da Keçiören, Uzağıl ve Etiyokuşu ile İstanbul'da Pendik ve Göksu Alt ve Orta Paleolitik;

35 Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, genişletilmiş 3.basım, Der Yayınları, İstanbul 2003. s.7.

36 İ.Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 3.4, Ankara 1952, s.181,182.

37 Ali Kılıçkaya, *Anadolulu Olabildik mi?*, Aydıuşu Yayınları, İstanbul 2009, s.6.

38 Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınevi,10.baskı, Bursa 2010, s.9.

39 V. Sevin, (2003).s.9-10,E. Memiş(2010), a.g.e.,s.9.

40 İ.K. Kökten, 1952, a.g.m., s.181-182.

41 MarcDesti, *Anadolu Uygarlıkları*, Çev.Muna Cedden, Dost yayın evi, 1.baskı, Ankara 2005,s.11, Veli Sevin, (2003), a.g.e., s.10.

yine İstanbul'daki Haramidere ve Ağaçlı ise Üst Paleolitik dönemin asıl bulun-
tu yerleri ve açık hava yerleşmeleridir⁴².

Günümüzden Önce 80.000–30.000 yılları arasına tarihlenen Orta Paleoli-
tik kültürlerin izleri Anadolu'nun bütün bölgelerinde görülür. Paleolitik Çağ'ın
son evresi günümüzden 35.000 yıl önce yaşanmıştır⁴³.

Paleolitik Çağ'dan sonra Mezolitik Çağı başlar ve M.Ö. 15.000–8.000
yılları arasına rastlar. Paleolitik Çağ'ın devamı niteliğindedir. Bu Çağ'ın yer-
leşim merkezleri; Burdur-Hacılar, Konya-Çatalhöyük, Mersin-Yümüktepe,
Tarsus-Gözlükule, Diyarbakır-Çayönü, Malatya-Caferhöyük, Konya Beyşehir
Gölü çevresindeki Suberde ve Er Baba höyükleri, Elazığ yöresinde Keban Gölü
altında kalan bölge höyükleridir⁴⁴.

Mezolitik Çağ, Neolitik Çağ'a geçiş sayılan ara bir dönemdir. Hem Paleoli-
tik Çağ'ın hem de Neolitik Çağ'ın özelliklerini yansıtır. Ülkemizde bu döneme
ait bulunan yerleri Burdur – Baradız; Konya - Dervişin Hanı, Pınarbaşı; Sam-
sun – Tekkeköy; Ankara – Macunçay; Antalya - Kumbucağı ve Belbaşı'dır⁴⁵.

Mezolitik (Orta Taş) Çağ; çok ilkel düzeyde de olsa, yavaş yavaş tarımla
uğraşmaya başlayan bir kısım insan topluluğunun yerleşik düzene geçmesine
sahne olmuştur. Ancak dönemin insanı yaşamını esas olarak avcılıkla sürdür-
meye devam etmiştir⁴⁶.

Neolitik (Yeni Taş) Çağı, ilk önce yakın doğuda filizlenmiş yaklaşık
10.500–7000 yılları arasındaki dönemdir. Bu Çağ'da, avcı-toplayıcılıktan üret-
ken ekonomiye geçiş sağlanmıştır. Bu dönemin yerleşimleri genelde Güney-
doğu Anadolu bölgemizde yoğunur. Şanlı Urfa-Bozova ilçesi Biris Mezarlığı
ve Söğüt tarlası, Hallan Çemi, Çayönü, Nevali Çori, Göbeklitepe ve Gürcütepe
yerleşmeleri tespit edilen önemli merkezlerdir⁴⁷.

Neolitik (Yeni Taş) Çağı denen, M. Ö. 8. 000 - 5. 000 yılları arası dönem
Taş Devri kültürleri içerisinde inkılâp devri olarak insanları en yüksek Taş
Devri kültür aşamasına ulaştırmıştır⁴⁸.

Anadolu'da Neolitik yerleşimler; Urfa' da Göbekli Tepe ve Nevli Çori;
Batman' da Halan Çemi; Isparta' da Badem Ağacı; Edirne'de Hoca Çeşme ve
Bursa' da Ilıpınar; Elazığ'da Çınaz III; Malatya' da Caferhöyük; Aksaray' da
Aşıklı Höyük, Güvercinkaya ve Musular; Karaman' da Can Hasan; Konya Sey-
dişehir' de Suberde; Beyşehir' de Er Baba, Çukurkent; Karatay Hayıroğlu'nda

42 V. Sevin, (2003), a.g.e.,s.12,13.

43 H. Bahar,(2010), a.g.e.s.184.

44 E. Memiş(2010), a.g.e.,s.10 vd.

45 H.Bahar,(2010), a.g.e.s.184.

46 M. Desti,(2005), a.g.e.,s.13.

47 V. Sevin, (2003),a.g.e., s.18.vdd.

48 E. Memiş(2010), a.g.e., s.10.

Boncukluhöyük ve Çumra Çatalhöyük, İstanbul-Fikirtepe, Mersin-Yümüktepe ve Niğde-Köşkhöyük yerleşimleridir⁴⁹.

Yeni Taş Çağı'nın ilk döneminde Orta-Fırat Havzası ve Güneydoğu Anadolu'da M.Ö.8200'den çok önce uygarlık izleri görülürken, M.Ö.7500 dolaylarında Tuz Gölü çevresinde yoğun bir nüfus birikimi görülür⁵⁰.

Neolitik dönemin en parlak merkezi Konya yakınlarındaki Çatalhöyük halkı hayvan ve tarım işletiminin yanında kent yakınlarındaki Hasan Dağı'nın madenlerini de işleyerek ekonomilerini yalnızca tarıma değil maden işleyiciliğine de dayandırmışlardır⁵¹.

Neolitik Çağ'dan itibaren Anadolu'da insanlar, güvenli ve doğal kaynaklara yakın yörelere yerleşmeye başlamış ve bu dönemde ilk köy yerleşmeleri ortaya çıkmıştır⁵².

Kalkolitik Çağ yaklaşık M.Ö.VI.-IV.bin yıllarını içine alır. Trakya'da Kırklareli-Aşağıpınar Höyüğü M.Ö.5800 yıllarına tarihlenen önemli bir merkezdir. Edirne'de Toptepe, Hocaçeşme ve Aşağıpınar da önemli kalkolitik yerleşmelerdir. M. Ö. 5700-5450 arasında yerleşim yeri olan Bursa-Ilıpınar, İstanbul-Fikirtepe, Eskişehir-Porsuk Çayı vadisindeki orman fidanlığı yerleşmesi, Sivrihisar Yazırhöyük, Batı Anadolu'da Denizli-Beycesultan, Göller Bölgesinde Hacılar, Kuruçay ve Höyücek, İç Anadolu bölgesinde Konya Ovası'nda Karaman yakınlarında Canhasan, Konya- batı Çatalhöyük, Yozgat-Alişar ve Çorum-Alacahöyük, Güllücek, Karadeniz bölgesinde Samsun-ikiztepe, Çukurova'da Mersin-Yümüktepe ve Tarsus-Gözlükule. Doğu Anadolu bölgesinde Malatya'da Değirmentepe, Kuluşığı, İkizhöyük, Norşuntepe, Arslantepe, Tepecik, Korucutepe, Tülintepe ve Çayboyu, Elazığ-Altınova, Van-Tilkitepe yerleşmeleridir. Güneydoğu Anadolu'da Şanlıurfa- Siverek'de Hassekhöyük, Bozova yakınlarında Lidar, Adıyaman-Samsat, Gaziantep-Nizip yakınlarında Turluhöyük, İslâhiye'de Sakçagöz, Gedikli ve Tilmenhöyük, Amik Ovası'nda Tell Tabara, El Akrad, Tellkurdu yerleşimlerini saymak mümkündür⁵³.

Tunç Çağı: Anadolu'da Kalkolitik devirden sonra başlayan Tunç Devri yaklaşık olarak M.Ö.3.000–1.200 yılları arasına tarihlenir ve yine yaklaşık olarak verilen tarihlere göre Eski (Erken) Tunç Devri (M.Ö.3000–2000), Orta Tunç Devri (M.Ö.2000–1500), Yeni Tunç Devri (M.Ö.1500-1200) olmak üzere üç ana bölüme ayrılır⁵⁴.

Eski Tunç Devri M.Ö.3000–2500 yılları bakır malzemelerin bolluğundan bu döneme Bakır Devri de denir. M. Ö. 2500 – 2000 yılları arasındaki Tunç

49 H. Bahar,(2010), a.g.e., s.186-190-193.

50 M. Desti,(2005), a.g.e., s.13-14.

51 J.G. Macqueen(2009), a.g.e., s.14-15.

52 M. Desti,(2005), a.g.e., s.13.

53 V. Sevin, (2003), a.g.e..s.78.—98, H. Bahar,(2010) a.g.e.s.196-197.

54 E. Memiş(2010), a.g.e.,s.16.

Devri'nin ikinci döneminde Anadolu'da birtakım şehir devletleri olduğunu, Mezopotamya kökenli yazılı belgelerden özellikle de Akad İmparatorluğu'na ait Şartamhari metinlerinden öğreniyoruz. Söz konusu metinlerden bu devirde etrafı surlarla çevrilmiş küçük şehir devletlerinin varlığı da anlaşılmaktadır⁵⁵.

Tunç Devri gerçek anlamda M. Ö. III. binin ortasında başlar ve Akkad-Asur gibi Mezopotamya uygarlıklarının yazılı belgelerinde geçen Anadolu'nun ortasında yerleşmiş Orta ve Güneydoğu Anadolu'da etkili olmuş Hattilerin dönemidir⁵⁶.

Eski Tunç Devri'nin yerleşim merkezleri Güney Anadolu bölgesinde Mersin-Yümüktepe, Tarsus-Gözlükule ve Semahöyük; Batı Anadolu bölgesinde Troya II, Beycesultan; Orta Anadolu bölgesinde Alişar, Alacahöyük, Horoztepe, Karahöyük, Boğazköy, Polatlı, Ahlatlıbel, Karaoğlan, Bitik, Pazarlı, Kültepe, Hashöyük, Fıraktin, Maltepe; Doğu Anadolu bölgesinde ise Erzurum-Karazhöyük'tür⁵⁷.

İlk Tunç Devri kültür bölgelerinin başında Troia kültürü gelir. Yine bu dönem mezar buluntuları Balıkesir'de Yortan, Babaköy ve Ovabayındır mezarlıklarında, Afyon Kusura'da Isparta-Harmanören'de elde edilmiştir. İzmir Urlatepe, Baklatepe, Bayraklı, Denizli Beycesultan, Aphrodisias, Bademağacı ve Elmalı Ovası'ndaki Karataş-Semahöyük diğer önemli yerleşim yerleridir. Eskişehir Ovası'ndaki Demircihöyük Orta Anadolu kültürleriyle Güneydoğu Avrupa kültürleri arasında köprü vazifesi yapan önemli bir yerleşim yeridir. Yine Orta Anadolu'dan Karadeniz'e doğru Çorum-Büyükgüllücek, Kuzeyde Samsun- Dündartepe, Tekeköy, Kavak ve Bafra ilçesi yakınlarında İkiztepe, Sinop-Kocagözhöyük, Güneydoğu Anadolu'da Fırat kıyısında Lidarhöyük İlk Tunç Çağı boyunca iskân edilmiş, merkezlerdir. Bundan sonraki İlk Tunç Çağı II döneminde devletleşme süreci başlamış ve beylikler ortaya çıkmıştır⁵⁸.

Anadolu'da beyleri kalelerde yaşayan ağırlıklı olarak tarım ekonomisine dayanan ve gerçek zenginliklerini maden ve maden ürünlerinden alan küçük beylikler ülkesi diyebileceğimiz bir yapı M. Ö. III. bin yılsonlarında oluşmuştur. Mezopotamya ile ticaret başlamış, Akad devleti Anadolu'ya tüccarlar göndermiş ve seferlere çıkmış, Akadlı Naram-Sin'in yaptırdığı saray kalıntılarında Anadolu ithal ürünlerine rastlanmıştır⁵⁹.

Anadolu'da M. Ö. III. bin yıl yazısız olduğu için Eski Tunç kültürünü meydana getiren kavimlerin kimliği konusunda bilgiler Anadolu'ya komşu ülkelerin belgelerinden ve daha sonra M. Ö. II. binde Anadolu'da yaşayan kavimlerin verdiği bilgilerden elde edilebilmektedir. M. Ö. III. binde Mezopotamya devletlerinden Akkad İmparatorluğu'nu (M. Ö. 2350 – 2150) krallarından Naram-sin

55 E. Memiş(2010), a.g.e.,s.16-17.

56 M. Destı,(2005), a.g.e.,s.39.

57 E. Memiş (2010), a.g.e., s.17.

58 V. Sevin (2003), a.g.e., s.118-131.

59 J.G. Macqueen (2009), a.g.e., s.18-19.

Şartamhari adlı yazılı vesikasında Andolu'ya sefer yaptığını ve Hatti kralı Pampa liderliğinde 17 şehir devletinden oluşan Anadolu kavimlerinin ordularıyla savaştığını anlatmaktadır. Adı sayılan krallardan birinin adı kulağımıza pek de yabancı gelmeyen Türkî kralı İlşu-Nail olması bu dönemde Anadolu'da diğer kavimlerin yanında Türkler'in de olabileceğini göstermektedir⁶⁰.

Doğu Toroslar ve Zagros Dağları'nda yaşadıkları Hakkâri'deki stellerinde arkeolojik olarak takip edilen Gutiler(Gutlar), MÖ 3000'lerden itibaren Anadolu'da Türklerle bağlantılı olan çok güçlü bir kavim olarak görülmektedirler. Gutların kendilerine ait kral listelerinde geçen şahıs isimlerinden de bunların Turanî kavim yani Türk oldukları kabul edilmektedir. Kutsal kitap Kur'anı-Kerim'de geçen ve Nuh tufanı bahsinin işlendiği ayetlerde Nuh'un gemisinin konduğu dağ olan Cudi kelimesi ile Gutilerin adının bağlantılı olduğu da düşünülmektedir⁶¹.

İlk Tunç Çağı'nın son evresinde Anadolu'nun siyasi yapısı, etrafı surla çevrilmiş kentler ve kent devletlerinden oluşmaktadır⁶².

Anadolu'da ilk defa siyasal devletlerin ve birliklerin kurulduğu M. Ö. III. bin yıl Anadolu tarihi için çok önemli bir dönemi oluşturur. Mezopotamya ve Hitit vesikaları başta olmak üzere Anadolu kaynaklarından anlaşıldığına göre; Orta Anadolu'da Kızılırmak kavisi ile Toroslar arasından Yeşilırmağ'a kadar uzanan sahada Hattiler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye'yi içine alan bölgede Hurriler, Batı ve Güney Anadolu'da Toros Dağları'nın güneyindeki Akdeniz sahillerinde Luviler yaşamakta idiler⁶³

Orta Anadolu'daki M. Ö. III. bin yıla ait yerleşmelerin çoğu, coğrafi sınırları belirlenmiş aşiretlere ait topraklarda, karma çiftçi köylerin hiyerarşik örgütlenmelerinden oluşuyordu. Bu örgütlenmiş yerleşmelerdeki halkın yarı göçebe topluluklar olarak birbirini etkilediği tahmin edilebilir⁶⁴.

Avrupa'nın kuzeyindeki Hind-Avrupa kavimleri Atlantik kıyılarından Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada güneye doğru M. Ö. III. binin son çeyreğinde göç etmişlerdir. Anadolu'ya gelenlerin bir bölümü Balkanlar üzerinden, geri kalanlar da Kafkaslar üzerinden gelerek yerleşmişlerdir. Bu göçler birden yapılan bir saldırı şeklinde olmayıp uzun süren sızma biçiminde

60 Ekrem Memiş, *Eski Çağda Türkler*, Çizgi kitabevi, 2. baskı, Konya 2005, s.72. vd, E. Memiş (2010), a.g.e., s.22-23. Ekrem Memiş, "Orta Doğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları" *Türkler*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.441-442.

61 Salih Çeçen, "Eski Çağda Türkler", *Eski Önyasa Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, Editör, Zekeriya Türkmen, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2008, s.104.

62 Turgut Yiğit, "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 33, Ankara 2003, s.178.

63 H. Bahar, (2010), a.g.e., s.207, E. Memiş (2010), a.g.e., s.27.

64 J. Yakar, (2007), a.g.e., s.33-35.

gerçekleşmiştir. M. Ö. 2000–1600 arasında Anadolu'da Hatti ve Hurri gibi beyliklerin yanında çeşitli Hint Avrupalı beylikler de kurulmuştur⁶⁵.

M. Ö. II. bin yılda Anadolu, Mezopotamya ile ticaret ilişkileri sayesinde Asur Ticaret Kolonileri Devri denilen ve yaklaşık M. Ö. 1950'de başlayıp 200 yıl kadar süren bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde Asurlu tüccarlar Anadolu'daki 40 kadar şehirde ticaret kolonileri kurmuşlardı. Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de ortaya çıkarılan Kaneş-Karum Asur kolonilerinin merkezi durumunda idi. Kültepe'de ele geçirilen yazılı belgelerden anlaşıldığına göre Anadolu'da bu devirde hâlâ bağımsız şehir krallıkları bulunmaktadır. Bunlar dışarıdan gelen tehditlere karşı birleşmekte ancak kendi aralarında bağımsız hareket etmekteydiler⁶⁶.

Kültepe Kaneş'te ele geçirilen belgelere göre, Asur kolonileri döneminde Anadolu, bir prens (Rubaum), kral (Sarrum) ya da bey (Belum) tarafından yönetilen hâkimiyet sahaları köy ve kasabaları içine alan prenslikler, ya da şehir devletlerine bölünmüştü. Bu merkezlerin kökleri, Boğazköy, Alishar, Kültepe, Karahöyük, Achemhöyük, İmikuşağı, vb. höyüklerden elde edilen arkeolojik belgelere göre İlk Tunç Çağı III dönemine kadar dayanıyordu⁶⁷.

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde yaşadığı bilinen şehir devletlerinin başlıcaları; Kaniş, Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Mama, Tamniya, Wahşaniya, Puruşanda krallıkları idi⁶⁸. Asurlu tüccarlar Anadolu'ya çivi yazısını ve silindir mühürleri getirmişlerdi. Anadolu'daki en eski yazılı belgeler Asur ticaret kolonilerinin Anadolu'daki merkezi olan ve diğer bütün Karumların tabi olduğu Kültepe-Kaneş Karum'da ele geçirilmiştir⁶⁹.

Hurrilerin üstünlük kazanmaları sonucu Asur devleti ile Anadolu'daki ticaret kolonilerinin bağlantısı kesilmiştir. Anadolu'da da Kuşşara krallığı güç kazanarak merkezi bir krallık kurmuş, bundan yaklaşık yüz yıl sonra Kuşşara kökenli olduğunu iddia eden bir kral başkenti Hattuş (Hattuşa) olan Hitit krallığını kurmuştur⁷⁰.

Anadolu'da merkezi bir devletin ilk adımını, Neşa, Zalpa ve Hattuş'u eline geçiren Orta Anadolu'daki Kuşşara kralı Pithana oğlu Anitta (M. Ö. 1750) atmıştır⁷¹. Kuşşaralı Anitta Hatti'nin başkenti Hattuşa'da dâhil Orta Anadolu'daki prenslikleri ele geçirerek babası gibi fetih ve birleştirme politikası takip ederek barış ve birliği sağlamıştır⁷².

65 E. Akurgal, (2008), a.g.e., s.35, 36.

66 H. Bahar, (2010), a.g.e., s.211, 214.

67 J. Yakar, (2007), a.g.e., s.36.

68 E. Memiş, (2010), a.g.e., s.75.

69 M. Desti, (2005), a.g.e., s.44, 45.

70 J.G. Macqueen (2009), a.g.e., s.21, 22.

71 V. Sevin, (2003), a.g.e., s.163.

72 J. Yakar, (2007), a.g.e., s.37-38.

Anitta'dan bir süre sonra, aynı soydan gelen Kuşşaralı Labarna eski Hatti beylik merkezi olan Hattuş'u alarak kendine de Hattuşalı anlamına gelen Hattuşili (1650–1620) unvanını verdi, Hattuşa'yı da başkent yaparak Hitit devletini resmen kurmuştur⁷³.

Hititler Anadolu'daki bağımsız beylikleri ele geçirme ve birleştirme sürecini M. Ö. XVIII. yüzyılda tamamlamışlar ve Kızılırmak kavsi içini merkezi bölgeleri yaparak birleşik devletlerini kurmuşlardır⁷⁴.

M. Ö. II. bin yılda Anadolu'da Hititler, Gaşkalar, Palalar ve Lukkalar adıyla bilinen kavimler ortaya çıkmıştır⁷⁵.

Hitit devleti zamanında Anadolu'da Kızılırmak kavsi ve Orta Anadolu'da Hititler; Doğu Karadeniz bölgesinde Gaşkalar; Batı Akdeniz ve Paflagonya yöresinde Palalar; Kuzeybatı Anadolu'da Çanakkale civarında Troialılar ve Viluişa(ilion)lılar; Batı Anadolu'nun ortalarında Assuvalılar; Karia bölgesinde Ahhiyava Krallığı; Güneybatı Anadolu'da Lukka (Lykia); Güney Anadolu'da Kizzuvatna ve Arzava beylikleri; Güneydoğu'da Hurriler ve Doğu Anadolu'da yerleri kesin olarak bilinmeyen bazı küçük beylikler bulunmaktaydı⁷⁶.

Belgelere göre Anadolu'nun M.Ö.XIX.yüzyılında, Batı, Güneybatı ve Güney bölgelerinde Luwice konuşan Hint-Avrupalı Luwi'ler, yine güneyinde onlarla akraba gruplar ve Orta Anadolu'nun kuzeyinde kalan Orta Karadeniz bölgesinin batısında da Palaca konuşan gruplar karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz bölgesinin orta ve ortanın doğusundaki bölgelerinde Gaşka kavimleri yerleşmiştir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da ve güneyde Kilikia'da ve az sayıda da olsa Orta Anadolu'da Hurri azınlığı vardı⁷⁷.

Anadolu'da Demir Çağı M.Ö.1200'den kısa bir süre sonra Hitit devletinin yıkılışı ile başlayıp M. Ö. 330 tarihi dolaylarına kadar yaklaşık olarak dokuz yüz yıl devam eder. Kısaca M. Ö. 330 tarihi Demir Çağı'nın bitişi olarak kabul edilir⁷⁸.

M.Ö.I.binin ilk yarısında Anadolu'nun doğusunda Urartulular devleti, Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin bir bölümünde Geç Hitit Şehir devletleri, Orta Anadolu'da Frig devleti, İç Batı Anadolu'da Lidya, Batı Anadolu kıyılarının kuzeyinde Troas'tan İzmir'e kadar olan bölümünde Aioler, İzmir-Aydın Bafa Gölü arasında İyon'lar, Aydın-Bafa'dan Fethiye'ye kadar olan bölgede Dor'lar ve Güneybatı Anadolu'da ise Likya yerleşmeleri yer

73 V. Sevin, (2003), a.g.e., s.163.

74 M. Desti,(2005), a.g.e., s.52.

75 E. Memiş, (2010), a.g.e., s.45.

76 E. Akurgal, (2008), a.g.e., s.111.

77 J. Yakar, (2007), a.g.e., s. 41, 43.

78 Hermann Genz, "Kızılırmak Bölgesinde Demir Çağı-The Iron Age in the KızılırmakRegion", *Friglerin Gizemli Uygarlığı-The Mysterious Civilization of the Phrygians*,Yapı kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İst. 2007, s.127,128.

almaktaydı. Anadolu dışındaki bölgelerde, kurulan ve Anadolu'yu etkileyen Asur İmparatorluğu ve Akamenidler (Medler-Persler) devletleri de vardı⁷⁹.

Mezopotamya, Mısır, Suriye-Filistin, Ürdün ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusu'ndaki siyasi harita, M.Ö. I.binde bir merkezi otorite (imparatorluk) den yoksun olup birden çok şehir devletleri görünümündedir⁸⁰. Demir Çağı'nın başlangıcından itibaren M.Ö.I.bin gerçek bir kültür ve uygarlık mozaiğinin gelişmesine sahne olmuştur. M.Ö.1180-775 yılları arasında Anadolu daha çok göçebe topluluklar tarafından iskân edilmiştir⁸¹.

Hitit İmparatorluğu M.Ö.1190 yıllarına doğru büyük çapta son bulmuştu. Çeşitli yönlerden bölgeye Kaşgalar, Muşkiler, Trak kavimleri, Aramiler gibi göçebe halklar girmeye başladılar. Anadolu çok sayıda irili ufaklı güçler arasında paylaşıldı. Anadolu'da Tunç Çağı sona erdi ve Demir Çağı başladı. Bu Çağ'da Anadolu'da Geç Hititler, Urartular, Frigler ve Lidyalılar önemli bir yer edindiler⁸².

Demir Çağı'nda Anadolu'nun Güneyi'nde ve Suriye'de Geç Hititler, Doğusu'nda Hurrilerin devamı Urartular, Orta bölümlerinde Frigler, Lidyalılar, Güneybatısında Likyalılar, Ege bölgesinde de İyonlar gibi çeşitli topluluklara ait irili ufaklı beylik denilebilecek yönetim birimleri oluşmuştur⁸³.

Doğu Anadolu'da M. Ö. XIII.yüzyılda Asur kaynaklarında sayılarının 60'a kadar çıktığı söylenen krallar tarafından yönetildiği belirtilen bir takım aşiretler yaşamaktaydı. Bu aşiretler M.Ö.X.yüzyıldan itibaren Urartular Krallığına dönüştüler⁸⁴.

Bundan sonra Anadolu'da Atlı Göçebe Kimmer ve İskitler'in de etkin olmaya başladığı yazılı ve arkeolojik kaynaklardan anlaşılmaktadır.

79 Serhan Gündüz, "M.Ö.I.binin İlk Yarısında Önasya Araba Okları, Ok Destek Elemanları ve Ok Uçları", *İstanbul Üni. Edb. Fak. Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Cilt XVI, İstanbul 2002, s.241.

80 Elizabeth Bloch-Smith ve Beth Albert Nakhai, Derleyen Dr. Eyyüp AY" Demir Devrinde Suriye-Filistin Ve Komşu Bölgelerin Siyasi Haritası", *İdol, Arkeoloji Ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, Sayı.9, Nisan-mayıs-Haziran, Ankara 2001, s.23.

81 M. Desti, (2005). a.g.e., s.107, 108.

82 V. Sevin, (2003), a.g.e., s.194, 195.

83 Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları,17.Basım, Ankara Ocak 2005, s.195.

84 V. Sevin, (2003), a.g.e., s.201, 207.